

УЛС ТӨРИЙН ХИЛС ХЭРЭГТ ХЭЛМЭГДСЭН ИРГЭДИЙГ ЦАГААТГАХ, ТЭДЭНД НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ АСУУДЛААРХ ЗАРИМ ОРНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

А.Пагма, Д.Жигваагүнсэл,
Ө.Мөнхтунгалаа, Р.Нургуул

УДИРТГАЛ

Судалгаанд улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн иргэдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох асуудлын эрх зүйн зохицуулалт, нөхөн олговор авах эрх бүхий этгээдийг тогтоох, ямар хэмжээний олговрыг хэрхэн олгодог талаар тодруулахыг зорив. Эдгээр асуудлаар Монгол Улс болон ОХУ, Казахстан, Болгар, Польш зэрэг орнуудын эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд судаллаа.

СУДАЛГААНЫ ТОВЧ ДҮГНЭЛТ

Судалгаанд хамрагдсан орнуудад улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн хор уршгийг арилгах, хэлмэгдүүлэлтийн золиос болсон иргэдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох асуудлыг бие даасан хууль, журмаар зохицуулж байна.

Коммунист тогтолцооны үед улс төрийн зорилгоор үй олноороо хоморголон устгагдсан, тамлагдан зовсон, хоригдсон, эрүүдэн шүүгдсэн, цөлөгдсөн хүмүүсийг цагаатгуулах нэхэмжлэлийг хэлмэгдэгчийн шийтгүүлсэн байдлаас шалтгаалан харьяалах шатны шүүхэд гаргах ба нэхэмжлэл гаргах субъектүүд нь улс орнуудад ихэвчлэн адилхан байна. Тухайлбал ОХУ-д Цагаатгуулах тухай өргөдлийг хэлмэгдэгчид өөрсдөө болон тэдний өмнөөс ямар ч хүн, олон нийтийн байгууллага гаргаж болох ба хэргийн хамаарлаас шалтгаалан⁶² Дотоод хэргийн Яамны болон прокурорын байгууллагад гаргаж байна.

Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдэд амь нас болон сэтгэл санааны, бие махбодын, эд материалын зэрэг ноцтой хохирол учруулснаа төлөө нөхөн төлбөр олгох ба нөхөн төлбөрийг тухайн улсын төсвөөс бүрэн гаргахаар байна. Хэлмэгдэгчдэд нөхөн олговрыг олгохдоо ихэвчлэн мөнгөн хэлбэрээр нэг удаа эсхүл сар бүр тэтгэмж олгох ба хэлмэгдлийн хор уршгийг арилгах зорилгоор амьжиргаанд нь олон талын хөнгөлөлт, дэмжлэг үзүүлэх, нэр төр, эрхийг сэргээх зэргээр зохицуулж байна.

УЛС ТӨРИЙН ХИЛС ХЭРЭГТ ХЭЛМЭГДСЭН ИРГЭДИЙГ ЦАГААТГАХ, ТЭДЭНД НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ ТАЛААРХ ЗАРИМ ОРНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

1. МОНГОЛ УЛС

Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох, хэлмэгдүүлэлтийн бусад үр дагаврыг арилгах ажлыг 1998 оны 01 дүгээр сарын 02-нд батлагдсан “Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох тухай” хууль⁶³ /цаашид “Цагаатгалын хууль” гэх/-аар зохицуулж байна. Энэхүү ажлыг Цагаатгах ажлыг удирдан зохион байгуулах улсын комисс хариуцан ажилладаг.

⁶²Хэлмэгдүүлэлт шүүхийн ба шүүхийн бус байгууллагын шийдвэрийн дагуу явагдсан бол прокурорын байгууллагад, харин захиргааны байгууллагын шийдвэрийн дагуу явагдсан бол Дотоод хэргийн яамны байгууллагад өргөдлийг гаргана.

⁶³Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох тухай Монгол улсын хууль. УБ. 2000 он.

Цагаатгалын хуулийн 4-р зүйлд “энэ хууль 1922 оноос “БНМАУ-ын шүүх, прокурор, мөрдөн байцаах, хэрэг бүртгэх байгууллагын хууль зөрчсөн үйл ажиллагааны улмаас иргэнд учирсан хохирлыг арилгах журмын тухай хууль” хүчин төгөлдөр болсон өдөр хүртэлх хугацаанд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн Монгол Улсын иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнд хамаарна”⁶⁴ гэж зааснаас үзэхэд 1922 оноос эхлэн 1990 оны 03 сарын 23-ны өдрийг хүртэлх хугацаанд Цагаатгалын хуулийн 5-р зүйлд заасан ял шийтгэлээр шийтгүүлсэн хүмүүсийг улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгч гэж үзэж байна.

Цагаатгалын хуулийн 5-р зүйлд зааснаар дараах ял шийтгэлээр шийтгэгдсэн хүмүүсийг улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгч гэж тооцно. Үүнд:

1. Шүүх, шүүхийг орлон ажилласан тусгай комисс, онцгой бүрэн эрхт комиссын шийдвэрээр Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн дор дурдсан зүйл ангид заасан гэмт хэрэгт хилсээр ял шийтгүүлсэн нь шүүхийн журмаар тогтоогдсон; /Улсын дээд шүүх/
 - а/ 1922-1926 он /“Шүүх цаазын бичиг” гарах хүртэл хугацаа/-д эрүүгийн ял шийтгэлийг шинэчлэн тогтоосон болон хэрэглэсэн Ардын Засгийн газрын тогтоолууд;
 - б/ 1926 оны “Шүүх цаазын бичиг” /1929 онд нэмэн найруулсан/-ийн 7-р бүлгийн 42-49-р зүйл; 8-р бүлгийн 50-52-р зүйл;
 - в/ 1934 оны “Шүүх цаазын бичиг”-ийн тусгай ангийн 1-р бүлгийн 42-50-р зүйл; БНМАУ-ын Ардын СнЗ-ийн 1938 онд 1-р бүлэгт оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт;
 - г/ 1942 оны “Эрүүгийн хууль” -ийн 55-69, 137-р зүйл;
 - д/ 1961 оны “Эрүүгийн хууль”-ийн тусгай ангийн 1-р бүлгийн 45-52, 53-55, 57-р зүйл
2. Ял шийтгүүлээгүй боловч дээрх хуулийн зүйл ангиудад заасан хэрэгт хилсээр холбогдон баривчлагдаж мөрдөгдсөн нь прокурорын тогтоолоор нотлогдсон; /УЕПГ/
3. Шүүх, тусгай болон онцгой бүрэн эрхт комиссоор хэлэлцэн шийдвэрлээгүй боловч улс төр, үзэл суртлын шалтгаанаар тухайн үеийн нам, төрийн захиргааны байгууллагын шийдвэрээр ажил, албан тушаалаасаа хууль бусаар халагдсан нь шүүхийн журмаар тогтоогдсон /Анхан шатны шүүхүүд/ зэрэг хамаардаг байна.

Цагаатгал⁶⁵:

Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд 36 мянга орчим хүнийг хэлмэгдүүлсэн гэсэн албан бус тоо байдаг бөгөөд 1937-1939 оны үед оргил үедээ хүрч 26211 хүнийг буюу нийт хэлмэгдэгчдийн дийлэнх хувийг хэлмэгдүүлсэн байдаг байна.

МАХН-ын Төв Хорооны Тэргүүлэгчдийн 15-р тогтоол гарч ДЯЯ-аас ард иргэдийг хувьсгалын эсэргүү хэрэгт холбогдуулан бөөнөөр нь баривчлах ажиллагаагаа зогсоож, мөрдөн байцаалтад байгаа хүмүүсийг суллах, 1937-1939 онд улс төрийн хилс хэрэгт холбогдон хорих ял шийтгүүлсэн хүмүүсийн хэргийг дахин шалгах болсны дагуу 1939-1955 оны хооронд ДЯЯ-ны дэргэдэх Тусгай комисс 1256 хүний хэргийг шалгаж, суллан тогтоол гаргасан үеэс цагаатгалын ажлыг эхэлсэн гэж үздэг. Одоогийн байдлаар 1939-2014 оны дуусталх хугацаанд 31215 хүнийг цагаатгасан байна.⁶⁶

⁶⁴Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай Монгол улсын хууль. УБ. 2000 он.

⁶⁵Мөн тэнд.

⁶⁶М.Ринчин. Цагаатгал ба хэлмэгдүүлэлт. УБ. 2005 он

Цагаатгуулах тухай гомдлыг хэлмэгдэгч өөрөө буюу түүний гэр бүлийн аль нэг гишүүн, хууль ёсны төлөөлөгч, түүнчлэн ЦАУЗБУК, түүний орон нутгийн салбар гаргах эрхтэй байдаг. Хуулийн 8-р зүйлд заасны дагуу тухайн хэлмэгдэгчдийн шийтгэгдсэн байдлаас нь шалтгаалан Улсын Дээд Шүүх, Улсын Ерөнхий Прокурорын Газар, Анхан шатны шүүхүүд цагаатгах эсэхийг эцэслэн шийдвэрлэдэг.

Нөхөх олговор олгох⁶⁷ :

Цагаатгалын хууль ёсоор улс төрийн хэрэгт хэлмэгдэгч мөн болох нь хууль ёсоор тогтоогдсон этгээдэд учирсан хохирол /эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус амины эрх зөрчсөнөөс/-ыг хуулийн дагуу нөхөн олговор олгох хэлбэрээр нөхөн төлөхөөр заажээ.

Нөхөх олговрыг нэг удаа олгох ба нөхөн олговрын хэмжээ нь 500.000-1000000 төгрөг байна. Тухайлбал,

- а) 1 000 000 сая төгрөгийн нөхөн олговрыг- хилс хэрэгт холбогдуулан цаазаар авах ял шийтгүүлсэн болон хорих ялаар шийтгүүлсэн, баривчлагдан мөрдөгдөж байхдаа нас барсан, мөн хэлмэгдсэн нь тогтоогдоод нөхөх олговроо авч амжилгүй нас барсан хэлмэгдэгч /ямар шийдвэрээр байх нь хамаагүй/-д,
- б) 500.000 төгрөгийн нөхөх олговрыг- хилсээр баривчлагдан мөрдөгдөж байгаад суллагдсан, захиргааны шийдвэрээр шийтгэгдсэн амьд байгаа нэхэмжлэгчид тус тус хуулийн 12-р зүйлд заасан бүрдүүлбэрээр олгоно.

Нөхөн олговрыг шүүхийн шийдвэрийг үндэслэн харьяалах сум, дүүргийн санхүүгийн хэлтсээр дамжуулан улсын төсвөөс олгох ба ямар нэгэн татвар хураамж авахгүй.

Хууль батлагдсанаас хойш 17584 иргэнд 16 тэрбум 326 сая төгрөгийн нөхөн олговрыг нэг удаа олгосон байна.

Хууль ёсоор Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчид олгох нөхөн олговрыг хэлмэгдэгч өөрөө, хэлмэгдэгч нас барсан бол түүний эхнэр буюу нөхөр, төрсөн болон үрчилж авсан, нас барснаас хойш 10 сарын дотор төрсөн хүүхэд, эдгээр хүмүүс байхгүй бол хэлмэгдэгчийн төрсөн эцэг, эх, ах, эгч, дүү, ач, зээ нар нэхэмжлэх эрхтэй.

Мөн хэлмэгдүүлэлтийн үр дагаврыг арилгах зорилгоор хэлмэгдэгчийг цагаатгасан тухай олон түмэнд мэдээлэх, нэр төрийг сэргээх, цол шагналыг буцаан олгох, орон сууц олгох зэрэг арга хэмжээг хуулиар зохицуулсан байна. Тухайлбал, Цагаатгалын хуулийн 23-р зүйлд зааснаар амьд сэрүүн байгаа хэлмэгдэгч болон нас барсан хэлмэгдэгчийн эхнэр, нөхөр /амьд байгаа/-т хэлмэгдүүлэлтийн улмаас эзэмшиж байсан гэр, орон сууцаа хураалгаж одоо хүртэл орон сууцгүй байгаа бол орон сууц буюу өөрөө хүсвэл түүнтэй дүйцэх 30 сая төгрөгийг нэг удаа олгодог байна.

2. ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛС

Тус улсад улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн иргэдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох асуудлыг 1991 онд батлагдсан “Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирогсдыг цагаатгах тухай” хууль⁶⁸, ОХУ-ын Засгийн газрын “Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн явцад иргэдээс хууль бусаар хураасан болон өөр замаар тэдний өмчлөлөөс гаргасан хөрөнгийг буцаан

⁶⁷Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай Монгол улсын хууль. УБ. 2000 он.

⁶⁸ФЗ "О реабилитации жертв политических репрессий". <http://base.garant.ru>

олгох, үнийг нөхөн төлөх, мөнгөн төлбөр төлөх журам”⁶⁹ болон бусад хууль, эрх зүйн актаар⁷⁰ зохицуулдаг.

“Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирогчдыг цагаатгах тухай” хуулиар 1917 оны 10 дугаар сарын 25-ны (11 дүгээр сарын 7) өдрөөс эхлэн ОХУ-ын нутаг дэвсгэр дээр улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирогчдыг цагаатгах, тэдний иргэний эрхийг сэргээх, бусад сөрөг үр дагаврыг арилгах, эд материалын хохирлыг тухайн үеийн боломжийн хэрээр нөхөн төлөх зорилтыг тодорхойлсон.

Тус хуулийн дагуу улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд шууд өртөж хохирогчдоос гадна тэдэнтэй хамт шорон, цөллөгт байсан тэдний хүүхдүүд, хэлмэгдүүлэлтийн улмаас бага насандаа эцэг, эхгүй өссөн хүүхдүүд, улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирсон ОХУ-ын иргэдээс гадна хуучин ЗХУ-ын Бүгд Найрамдах Улсуудын иргэд, гадаадын иргэд, харьяалалгүй иргэдийг хэлмэгдүүлэлтэд өртсөнд тооцож, цагаатгахаар заасан.

Мөн буудуулсан, шоронд нас барсан, нөхөн цагаатгагдсан иргэдийн эхнэр (нөхөр), хүүхдүүд, эцэг, эх нь улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирсонд тооцогдоно.

“Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирогчдыг цагаатгах тухай” хуульд улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирсон иргэдийг цагаатгах журмыг хуульчилсан. Цагаатгуулах тухай өргөдлийг хэлмэгдэгсэд өөрсдөө болон тэдний өмнөөс ямар ч хүн, олон нийтийн байгууллага гаргаж болох ба хэргийн хамаарлаас шалтгаалан⁷¹ Дотоод хэргийн Яамны болон прокурорын байгууллагад гаргана. Цагаатгуулах тухай өргөдлийг 3 сарын дотор хянан үзэж хариу өгөх ёстой.

Иргэд, байгууллагын өргөдлийн дагуу хэргийг хянан үзэж тухайн иргэнийг цөлсөн, албадан нүүлгэсэн, тусгай лагерьт явуулсан, эрх чөлөөг нь хязгаарлан албадан хөдөлмөрлүүлсэн захиргааны хэргийг Дотоод хэргийн Яам, эрүүгийн хэрэг үүсгэн ялласан хэргийг хянан үзэж прокурорын байгууллага цагаатгасан тухай тодорхойлолт, эсхүл ийм тодорхойлолт олгохыг татгалзсан хариу өгнө.

Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд өртөж цагаатгагдсан тухай, эсхүл улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн хохирогч болсон тухай тодорхойлолт олгохыг татгалзсан зохих байгууллагын шийдвэрийг эсэргүүцэн хуулийн дагуу⁷² шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж болно.

Тус хуулийн дагуу цагаатгагдсан иргэдийн нийгэм-улс төр, иргэний эрх, цэргийн, тусгай цолыг сэргээж, төр, засгийн шагналуудыг нь буцаан олгож, нийгмийн тусламж, дэмжлэг үзүүлж, нөхөн олговор олгоно.

Цагаатгагдсан иргэд, тэдний өв залгамжлагчдад олгох хэлмэгдүүлэлтийн явцад учруулсан эд материалын нөхөн олговрыг холбооны төсвөөс санхүүжүүлнэ.

⁶⁹“Положение о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации.” <http://www.zakonprost.ru>

⁷⁰Указ Президента РФ от 8 июня 1996 г. N 858 «О дополнительных мерах по реабилитации лиц, репрессированных в связи с участием в событиях в г. Новочеркасске в июне 1962 г.», Об организации деятельности органов прокуратуры по исполнению и надзору за исполнением настоящего Закона см. приказ Генеральной прокуратуры РФ от 5 февраля 2008 г. N 21. <http://base.garant.ru>

⁷¹Хэлмэгдүүлэлт шүүхийн ба шүүхийн бус байгууллагын шийдвэрийн дагуу явагдсан бол прокурорын байгууллагт, харин захиргааны байгууллагын шийдвэрийн дагуу явагдсан бол Дотоод хэргийн яамны байгууллагад өргөдлийг гаргана.

⁷²ФЗ “Об обжаловании в суд действий и решений, нарушающих права и свободы граждан”. <http://base.garant.ru>

Цагаатгагдсан иргэдийн хэлмэгдүүлэлтийн явцад алдсан орон байрны ба урд нь амьдарч байсан нутаг орондоо буцан ирэх эрхийг сэргээж, буцан ирсэн тохиолдолд гэр бүлийнх нь хамт иргэний бүртгэлийг хийж, ОХУ-ын субъектийн хуулийн дагуу орон байраар хангана.

Шоронд хоригдсон, сэтгэл мэдрэлийн эмнэлэгт албадан эмчлэгдэж байсан цагаатгагдсан иргэдэд цагаатгалын баримт бичгийг үндэслэн орон нутгийн нийгмийн хамгааллын байгууллагаас шорон, сэтгэл мэдрэлийн эмнэлэгт өнгөрөөсөн сар тутамд 75 рублиэр тооцон нэг удаа мөнгөн нөхөн төлбөр олгоно. Нөхөн төлбөрийн хэмжээ 10 000 рублиэр илүүгүй байна.

Энэхүү нөхөн төлбөрийг шилжүүлсэн боловч цагаатгагдсан иргэн өөрөө авч амжаагүй тохиолдолд л түүний өв залгамжлагчдад олгоно.

“Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирогчдыг цагаатгах тухай” хуулийн 16.1 дэх хэсэгт улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн явцад иргэдээс хууль бусаар хураасан болон өөр замаар тэдний өмчлөлөөс гаргасан хөрөнгийг буцаан олгох, үнийг нөхөн төлөх, эсвэл мөнгөн нөхөн төлбөр төлөх тухай хуульчилсан.

Төрийн ба олон нийтийн байгууллагууд өөрийн эзэмшилд байгаа дээр дурдагдсан хөрөнгийн элэгдэл, хорогдол, уг хөрөнгийг хадгалан хамгаалж байсны зардлыг нэхэмжлэлгүйгээр зохих эзэнд нь буцаан өгнө.

Хэрэв цагаатгагдсан иргэдэд хадгалагдан үлдсэн хөрөнгийг нь буцаан өгөх боломжгүй бол тогтоосон Журмын⁷³ дагуу үнэлгээ хийж орон байр, сууцыг оруулалгүйгээр 4000 рублиэр илүүгүй нөхөн төлбөр, орон байр, сууцыг оруулбал 10 000 рублийн нөхөн төлбөр олгоно. Хадгалагдан үлдээгүй эд хөрөнгийн нөхөн төлбөрийг мөн ийм журмаар олгохоор заажээ.

Цагаатгагдсан иргэн нас барсан тохиолдолд хууль бусаар хураасан болон өөр замаар тэдний өмчлөлөөс гаргасан хөрөнгийг буцаан олгох, үнийг нөхөн төлөх, мөнгөн төлбөрийг нь түүний нэгдүгээр ээлжийн өв залгамжлагчид буюу хүүхдүүд (үрчилж авсан хүүхдүүд мөн адил), эхнэр (нөхөр), эх, эцэг (үрчилж авсан эх, эцэг мөн адил), түүнчлэн нас барсных нь дараа төрсөн хүүхдэд тэгш хуваан олгоно.

Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн явцад иргэдээс хууль бусаар хураасан болон өөр замаар тэдний өмчлөлөөс гаргасан хөрөнгийг буцаан олгох, үнийг нөхөн төлөх, мөнгөн төлбөр төлөх талаарх өргөдлийг иргэн “Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хохирогчдыг цагаатгах тухай” хууль хүчин төгөлдөр болсноос хойш 3 жилийн хугацаанд гаргана, хугацааны хувьд хожуу цагаатгагдсан тохиолдолд цагаатгалын баримт бичгийг хүлээн авснаас хойш 3 жилийн хугацаанд уг өргөдлийг гаргана.

Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн явцад иргэдээс хууль бусаар хураасан болон өөр замаар тэдний өмчлөлөөс гаргасан хөрөнгийг буцаан олгох, үнийг нөхөн төлөх, мөнгөн төлбөр төлөх талаарх шийдвэрийг ОХУ-ын субъектүүдийн гүйцэтгэх засаглалын байгууллага, нутгийн удирдлагын байгууллага нь Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд өртөж цагаатгагдсан иргэдийн эрхийг сэргээх комиссын дүгнэлтийг үндэслэн гаргана.

⁷³“Положение о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации.” <http://www.zakonprosi.ru>

Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд өртөж цагаатгагдсан иргэдийн эрхийг сэргээх комисс⁷⁴ шаардлагатай бол мэргэжилтнүүдийг татан оролцуулж хураагдсан хөрөнгийн үнэлгээг тодорхой баримт, материалыг үндэслэн тогтооно.

Хөрөнгийг буцаан олгох тухай шийдвэрийг хэрэгжүүлэх хугацаа 1 жилээс илүү байж үл болно.

Хөрөнгийг буцаан олгох, үнийг нөхөн төлөх, мөнгөн төлбөр төлөх талаарх маргааныг шүүхээр хянан үзнэ.

Хуулийн дагуу дараах өмч хөрөнгийг буцаан олгохгүй, үнийг нөхөн төлөхгүй, мөнгөн төлбөр төлөхгүй. Үүнд:

- а) Тухайн үед үйлчилж байсан хуулийн дагуу нийгэмчилсэн өмч, хөрөнгө (түүний дотор орон сууцны байшин),
- б) Иргэний ба Эх орны дайны үед болон байгалийн гамшигт сүйтгэгдсэн, устсан хөрөнгө,
- в) Газар, жимс, үр тарианы суулгац, хураагаагүй тариалан зэрэг болно.

Цагаатгагдсан иргэд, тэдний өв залгамжлагчдад олгох хэлмэгдүүлэлтийн явцад учруулсан эд материалын мөнгөн төлбөрийг холбооны төсвөөс санхүүжүүлнэ.

3. БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛС

Казахстан Улс нь улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн иргэдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох асуудлыг зохицуулах хүрээнд 1993 онд “Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн иргэдийг цагаатгах тухай хууль”⁷⁵, 2003 онд “Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн иргэдэд мөнгөн төлбөр олгох тухай журам”⁷⁶ тус тус гаргасан байна.

Энэ хууль нь хуучин ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд байсан аль ч улс оронд хилс хэргээр ял шийтгэл хүлээсэн бөгөөд одоо Казахстан Улсын иргэний харьяалалд байгаа иргэдийн хувьд мөн адил үйлчилнэ.

Эдгээр хууль эрхзүйн зохицуулалтаар улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн иргэдийг цагаатгах, хэлмэгдсэн иргэд, тэдний гэр бүлд учруулсан сэтгэл зүйн болон материаллаг хохирлыг нөхөн төлөх арга хэмжээ авч, тэдний хязгаарлагдсан эрхийг буцаан сэргээсэн юм. Энэ хүрээнд хуульд дараах зохицуулалтуудыг оруулсан байна.

Хэлмэгдсэн иргэний хязгаарлагдсан эрхийг сэргээх. Үүнд:

- 1) Иргэнийг зохих журмын дагуу цагаатгасны дараа түүний хязгаарлагдсан эрх, гавьяа шагнал, цэргийн болон бусад цол хэргэмийг сэргээх. Хэрэв иргэний хэрэг бүхэлдээ биш, зөвхөн нэг хэсэг нь цагаатгагдсан бол түүнтэй холбоо бүхий хязгаарлагдсан эрхүүдийг сэргээнэ⁷⁷.

⁷⁴Тус Комисс нь ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн Зарлигаар ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн дэргэд 2004 онд байгуулагдсан. 2010 оны 2 дугаар сарын 17-ны өдрөөс ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн иргэд, байгууллагын өргөдөл, хүсэлтийг хүлээн авах Алба болсон. <http://state.kremlin.ru/commission/25/statute>

⁷⁵О реабилитации жертв массовых политических репрессий (Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года) <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930002200>.

⁷⁶Об утверждении Правил выплаты денежных компенсаций жертвам массовых политических репрессий (Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 января 2003 года N 82)-<http://adilet.zan.kz/rus/docs/R030000082>.

⁷⁷О реабилитации жертв массовых политических репрессий (Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года). Статья 19. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930002200>.

- 2) Иргэнийг амьдарч байсан газраас өөр газар нутагт албадан шилжүүлсэн, цөллөгт явуулсан бөгөөд үүнд тухайн үед түүнтэй хамт амьдарч байсан гэр бүлийн гишүүд, хамаатан садан мөн адил өртсөн бол хэлмэгдсэн иргэн болон түүнтэй хамаарал бүхий эдгээр хүмүүсийн өмнө амьдарч байсан газар нутаг руу буцах эрхийг сэргээх⁷⁸.
- 3) Иргэн байх эрх нь хасагдсан хүний харьяатын эрхийг сэргээх зэрэг орно.

Нөхөн олговор олгох

Улс төрийн хилс хэргээр баривчлах, эрх чөлөөг нь хязгаарлах, сэтгэл мэдрэлийн эмнэлэгт албадан эмчлүүлэх, цөллөгт явуулах, эрх чөлөөг нь хязгаарлаж албадан ажил хийлгэх зэргээр ял шийтгэл эдэлсэн иргэнийг хуулийн дагуу цагаатгаж мөнгөн төлбөр олгоно. Тухайн иргэнтэй цуг ял шийтгэлд өртсөн үр хүүхэд нь мөн адил мөнгөн төлбөр авна. Тухайн иргэний ял шийтгэл эдэлж байсан тухай баримт материалыг үндэслэн ял эдэлсэн сарын тоог тухайн иргэн нийгэм хамгааллын байгууллагад хандан хүсэлт гаргасан үеийн “сарын тооцооллын индекс”-ийн $\frac{3}{4}$ -аар үржүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн төлбөр олгоно⁷⁹.

Жич: Сарын тооцооллын индекс гэдэг нь хууль тогтоомжийн дагуу олгогдох халамжийн мөнгө, хуулийн дагуу төлөгдөх мөнгөн хэлбэрийн торгууль, татвар болон бусад мөнгөн төлбөрийг тооцоолоход хэрэглэх нэгж бөгөөд одоогийн байдлаар 1 852 тенгетэй тэнцүү байна⁸⁰.

Хэлмэгдсэн иргэн мөнгөн төлбөрийг заавал өөрөө авах ёстой. Хэрэв өөрөө нас барсан бол үр хүүхэд нь авах эрхтэй.

Иргэний мөнгөн төлбөр авах эрхийг түүнийг хуулийн дагуу цагаатгасан шүүх байгууллага тогтоодог.

Эрх бүхий иргэн хүсэлтээ харьяа нутаг дэвсгэрийн мөнгөн төлбөр олгох асуудлыг хариуцах байгууллагад гаргах бөгөөд холбогдох материалуудыг бүрдүүлж өгнө. Уг байгууллага нь материалыг холбогдох байгууллагуудаас лавлагаа аван хянаж үзээд, холбогдох дээд шатны байгууллагад шилжүүлнэ.

Мөнгөн төлбөрийг Хөдөлмөр, нийгэм хамгааллын яам, уг яамны харьяа Тэтгэврийн асуудал хариуцах төрийн төв байгууллага, банк болон түүнтэй адилтгах эрх бүхий байгууллага нь хуулийн дагуу өөр өөрийн хариуцах хүрээнд зохицуулан олгодог.

Бусад хөнгөлөлт

Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэж, хуулийн дагуу цагаатгагдсан иргэн дараах хөнгөлөлтүүдийг эдлэх эрхтэй. Үүнд:

1. Тухайн иргэний хилс хэргээр хоригдож байсан, цөллөгт байсан, тусгай газар эрх чөлөөг нь хязгаарлаж албадан ажил хийлгэсэн, сэтгэл мэдрэлийн эмнэлэгт хүчээр эмчилгээнд байлгасан хугацааг өндөр насны тэтгэвэрт гарахад ажилласан жилд оруулах бөгөөд 3 дахин нэмэгдүүлж тооцох;

⁷⁸О реабилитации жертв массовых политических репрессий (Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года). Статья 20. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930002200>.

⁷⁹О реабилитации жертв массовых политических репрессий (Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993 года). Статья 22. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930002200>.

⁸⁰О республиканском бюджете на 2014 - 2016 годы. Закон Республики Казахстан от 3 декабря 2013 года № 148-V ЗРК. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000148/compare>

2. Ажил хөдөлмөр эрхэлдэг бол ээлжийн амралтаа авах хугацааг өөрөө сонгох эрхтэй;
3. Амьдарч буй орон байраа үнэгүй хувьчилж авах;
4. Суурин утас эхний ээлжинд тавиулах;
5. Байр авахад дараалал харгалзахгүй эхний ээлжинд орох;
6. Өндөр настан болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд зориулсан асрамжийн газарт эхний ээлжинд орох бөгөөд хуулийн дагуу хангамж эдлэх;
7. Протез болон ортопедийн хэрэгслийг хөнгөлөлттэй авах;
8. Цагаатгах асуудлаар өмгөөлөгчөөс үнэ төлбөргүй зөвлөгөө авах;
9. Байр, цахилгаан, халаалт, унааны зардалд зориулан жилд 1 удаа төрөөс тусгай тэтгэмж авах (1.07 “сарын тооцооллын индекс”-тэй тэнцэх хэмжээний⁸¹⁾ зэрэг хөнгөлөлтийг эдэлнэ.

Эдгээр хөнгөлөлтийг хуучин ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд хамаарах бусад улс оронд хилс хэргээр ял шийтгэл эдэлж байсан бөгөөд одоо Казахстан Улсад байнга оршин суугаа тус улсын иргэн мөн адил эдэлнэ.

4. БҮГД НАЙРАМДАХ ПОЛЬШ УЛС

Польшид улс төрийн хэлмэгдэгчдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор тухай асуудлыг «Төрийн хариуцлагын тухай хууль» /1956/ (*ustawa o odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych*), “Польшийн иргэний хууль”/1964/-ийн 415-р зүйлийн “et” хэсэг, Польшийн Үндсэн Хууль”/1997/-ийн 77-р бүлгийн 1-р зүйл, “Ахмад дайчид болон Польшийн тусгаар тогтнолын төлөө үйл ажиллагааныхаа улмаас хилсээр буруутгагдан шийтгэгдсэн хүмүүсийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай хууль” 1991 (*Ustawa o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego*) зэрэг хуулиудаар зохицуулж ирсэн байна.

1956 оны 11-р сарын 15-ны өдөр батлагдсан “Төрийн хариуцлагын тухай хууль⁸²⁾”-аар тухайн хууль хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн нэг жилийн хугацаанд Сталины дарангуйллын үед хэлмэгдэн баривчлагдсан, мөрдөгдсөн, нийгмээс тусгаарлагдсан, ял шийтгэл эдэлсний улмаас үүдсэн хохирлыг нөхөн төлүүлэх нэхэмжлэлийг иргэний шүүхэд гаргах эрхийг олгосон ч энэ нь хугацаа богино, нийгмийн хаалттай байдал зэргээс шалтгаалан төдий л үр дүнгээ өгөөгүй. Түүнээс хойш 1964 оны «Польшийн иргэний хууль»⁸³⁾-ийн 417-р зүйлд иргэний эрхийг зөрчсөнтэй холбогдох төрийн зохицуулалтыг зааж өгснөөс өөрөөр улс төрийн хэлмэгдэгчдийн эрхийг зохицуулсан хууль байсангүй.

Харин 1991 оны 2-р сарын 23-нд “Ахмад дайчид болон Польшийн тусгаар тогтнолын төлөө үйл ажиллагааныхаа улмаас хилсээр буруутгагдан шийтгэгдсэн хүмүүсийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай хууль» батлагдсан. Уг хуулиар 1944 оны 1-р сарын 1-нээс 1956 оны 12-р сарын 31-нийг хүртэлх хугацаанд тодорхой улс төрийн зорилгоор буруутгагдсан хүмүүсийн хэргийг цагаатган гэм буруугүйд тооцох хуулийн үндэслэлүүдийг зааж, мөн тэдгээрт төрөөс хүлээх үүрэг хариуцлагыг зааж өгсөн байдаг.

Мөн 1997 оны «Польшийн Үндсэн Хууль⁸⁴⁾”-ийн 77 § 1-р зүйлд: “Аливаа төрийн захиргааны байгууллагын хууль зөрчсөн аливаа үйлдлээс шалтгаалан ямар нэг хор хохирол амссан хэн боловч түүнийг барагдуулах үүднээс нөхөх олговрыг авах эрхтэй.” гэж баталгаажуулсан байна.

⁸¹⁾О специальном государственном пособии в Республике Казахстан(Закон Республики Казахстан от 5 апреля 1999 года N 365). Статья 7.19. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000365_#z9

⁸²⁾Ustawa o odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych www.udskior.gov.pl/

⁸³⁾Мөн тэнд.

⁸⁴⁾Мөн тэнд.

Цагаатгал⁸⁵ : Ахмад дайчид болон Польшийн тусгаар тогтнолын төлөө үйл ажиллагааныхаа улмаас хилсээр буруутгагдан шийтгэгдсэн хүмүүсийг цагаатгах, тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай хуулийн 1-р хэсгийн 1-р догол мөрд: *“1944 оны 1-р сарын 1-ээс 1956 оны 12-р сарын 31-нийг хүртэлх хугацаанд Польшийн шүүх, прокурор эсвэл дээд шүүхийн байгууллагуудаас хэрвээ хэн нэгийг Польшийн тусгаар тогтнолын төлөөх үйл ажиллагаанд холбогдсон гэж буруутгасан эсвэл тэр мэт үйл ажиллагаанд оролцсон гэж үндэслэлээр шүүн тасалсан бүхий л шийдвэрийг хэрэгсэхгүй болгон цагаатгаж байна.”* хэмээн заажээ.

Хууль ёсоор дээрх заалтад хамаарах этгээдийг цагаатгуулах нэхэмжлэлийг Омбудсман, Хууль зүйн яам, прокурор, хэлмэгдэгч өөрөө, хууль ёсны төлөөлөгч, хэлмэгдсэн хүн нь нас барсан, гадаад оронд байгаа эсхүл сэтгэцийн өвчтэй бол түүний ойрын хамаатнууд, үрчилж авсан эцэг эх ба үрчилсэн хүүхэд, төрсөн ах дүү ба хань ижил, үр хүүхэд нь, мөн тусгаар тогтносон Польш улсын төлөөх үйл ажиллагааныхаа төлөө хэлмэгдсэн хүмүүсийн байгууллага нь Шүүхэд гаргаснаар хэргийг хэрэгсэхгүй болгон цагаатгадаг байна.

Шүүхээс тухайн хэргийг шүүн тасалсан захиргааны баримт бичгүүдийг үндэслэн шийдвэрлэх ба, шаардлагатай тохиолдолд, цаашид нотлох баримтыг мөрдөн байцаах эрхтэй бөгөөд *1944 оны 1-р сарын 1-ээс 1989 оны 12-р сарын 31-нийг хүртэл хугацаанд цөлөгдсөн эсвэл тусгаар тогтносон Польш улсын төлөө хөдөлгөөнд холбогдсон ба тэрхүү хөдөлгөөний улмаас шийтгэгдсэн, мөн энэчлэн хөдөө аж ахуйн газар болон тариалан зэргийг албан ёсоор улсад тушаан хураалгах хэргийг эсэргүүцсэний төлөө яллагдсан бүхий л хэргүүдийг бүрэн цагаатгаж ёстой* хэмээн хуульчилсан байдаг байна.

Мөн хуулиар цэргийн хээрийн шүүх байсан дүүргийн эсхүл цэргийн дүүргийн шүүхийн шийдвэрүүдийг үндэслэлгүй гэж үзсэн бөгөөд ийнхүү шийдвэрийг хэрэгсэхгүй болгож буй нь суллан чөлөөлөхтэй адил гэж үзжээ. Энэ мэт ялыг цагаатгаваас хилсээр хэлмэгдсэн тухайн хүн энэ хуулийн 8-р хэсгийн 1-р догол мөрийг үндэс болгон Улсын сангаас нөхөх олговор нэхэмжлэх эрхтэй болсон байна.

Нөхөх олговор:⁸⁶

Дээрх хуулиар улс төрийн хэлмэгдэгсдийг дайны ахмад дайчидтай адилтган үзэж, тэдгээртэй адил нөхөх олговор /санхүүгийн тэтгэлэг/, хөнгөлөлтүүдийг олгосон байдаг. Нөхөх олговор олгох болон хөнгөлөлт эдлүүлэхтэй холбогдох бүхий л зардлыг Улсын сангаас гаргахаар хуульчилсан байна.

Польшийн тусгаар тогтнолын төлөөх тэмцэлд оролцсон ахмад дайчид болон хэлмэгдэгч нь нөхөх олговрын нэхэмжлэлээ дүүргийн эсвэл цэргийн дүүргийн шүүхэд цагаатгах тогтоол гарснаас хойш 1 жилийн дотор гаргана. Ахмад дайчид болон хэлмэгдэгч нь нас барсан бол хань ижил, үр хүүхэд, түүний төрсөн эцэг эх нь нэхэмжлэл гаргах эрхтэй.

Ахмад дайчдад олгох тэтгэмж, хөнгөлөлтүүд:

Энэ нь 1914-1956 оны хооронд Польшийн тусгаар тогтнол ба төрийн төлөө тэмцэлд идэвхтэй оролцсон эсхүл холбоотны цэргийн ангиудад (ердийн ба нууц) хүмүүс юм. Үүнээс гадна Дэлхийн II дайны үеийн цэргийн албатай дүйцүүлэн адилд тооцох өөр бусад үйл ажиллагаанууд байдаг нь: Польшийн төрийн иргэний нууц засаг захиргаа, нууцаар ажиллаж байсан боловсролын үйл ажиллагаанд оролцсон багш нар, цаазын ял авах хүмүүсийг (жишээлэхэд, еврей удмын хүмүүсийг) нуун далдалж байсан хүмүүс зэрэг болно. Энэхүү тэтгэмж авах эрхтэй бүлэгт бас 1970 оны коммунист дэглэмийн эсрэг бослого тэмцэлд оролцогсдыг оруулах болжээ.

⁸⁵Мөн тэнд.

⁸⁶Мөн тэнд.

Эдгээр ахмад дайчдад дараах хөнгөлөлт, санхүүгийн тэтгэлгүүдийг олгоно. Үүнд:

- а) ажилласан жил дээр нь нэмж тусгаар тогтнолын хөдөлгөөнд оролцсон хугацааг нь хоёроор өсгөн оруулж тооцох
- б) жилд нэмэлт ажлын 10 өдрийн амралт эдлүүлэх,
- с) сар бүр Польшийн мөнгөн нэгжээр 403 (97 евро орчим) тэтгэмж олгох,
- д) хотын тээврийн хэрэгслээр зорчих үнэ тарифыг 50% бууруулж үйлчлэх,
- е) дотоодын галт тэрэг ба автобусаар зорчих үнэ тарифыг 51% бууруулж үйлчлэх зэрэг байна.

Мөн ахмад дайчдад аливаа нийгмийн халамжийн үйлчилгээ ба ахмад настуудад байр орон сууц олгох зэрэгт түрүүлж хамрагдах боломжийг олгодог. Санхүүгийн хүндрэл бэрхшээлтэй байгаа хүмүүст зохих хэмжээний санхүүгийн тусламж олгох нь хуулиар нээлттэй байдаг байна.

Ахмад дайчны эрхийг Польшийн иргэдэд эс бөгөөс тусгаар тогтнолын төлөө тэмцэлд орж байх үедээ эсхүл хавчигдан мөрдөгдөж байх үедээ Польшийн иргэн байсан хүмүүст олгоно.

Улс төрийн дарамт шахалтын улмаас хэлмэгдэгчдэд олгох тэтгэлгүүд:

Энэ нь 1939-1945 оны нацист дэглэм, 1939-1956 оны Зөвлөлтийн, 1944-1956 оны Польшийн коммунист дэглэмийн гэх зэрэг захиргаадалтын дэглэмийн хамгийн харгис хатуу улс төр, яс үндэс ба арьс өнгөний учир шалтгаанаар мөрдөгдөн хавчигдаж, яллагдсан хүмүүсийг хамааруулж байна. Үүнд шорон гяндан, хорих ангиуд, бөөнөөр хорих лагерь, бас энэчлэн ЗХУ-ын гүн рүү ачигдан хоригдож байсан хүмүүс багтана. Мөн алж устгах эсхүл Германчлах зорилгоор эцэг эхээсээ хүчээр булаагдан явсан хүүхдүүдийг хамруулан ойлгоно.

Эдгээр мөрдлөг хавчлагын золиос бологсдод мөн дараах хөнгөлөлт, санхүүгийн тэтгэлгүүдийг олгоно. Үүнд:

- а) ажилласан жил дээр нь нэмж тусгаар тогтнолын хөдөлгөөнд оролцсон хугацааг нь хоёроор өсгөн оруулж тооцох
- б) жилд нэмэлт ажлын 10 өдрийн амралт эдлүүлэх,
- с) сар бүр Польшийн мөнгөн нэгжээр 403 (97 евро орчим) тэтгэмж олгох,
- д) хотын тээврийн хэрэгслээр зорчих үнэ тарифыг 50% бууруулж үйлчлэх,
- е) дотоодын галт тэрэг ба автобусаар зорчих үнэ тарифыг 51% бууруулж үйлчлэх зэрэг байна.

Мөн эдгээр хүмүүст ахмад дайчдад олгодог аливаа нийгмийн халамжийн үйлчилгээ ба байр орон сууц олгох зэрэгт түрүүлж хамрагдах боломжийг олгодог. Санхүүгийн хүндрэл бэрхшээлтэй байгаа хүмүүст зохих хэмжээний санхүүгийн тусламж олгох асуудал мөн хуулиар нээлттэй байдаг.

Дэлхийн II дайны үед цөлөгдөж хүчээр албадан хөдөлмөр эрхэлж байсан ба одоо Польшид оршин суугч Польш иргэд Гуравдугаар Рейх ба Зөвлөлт Социалист Холбоот Улсын хөдөлмөрийн лагериудад цөлөгдөн хоригдож албадан хөдөлмөр эрхэлж байсан хүмүүст мөнгөн тэтгэлэг болгох тухай 1996 оны 5-р сарын 31-ны хуульд заасан эрхүүдийг эдэлдэг. Эдгээрт дараах хүмүүс орно. Эдгээр хүмүүс сар бүр хэдий хугацаагаар цөлөгдсөн эсхүл хорих лагерьт хөдөлмөр эрхэлсэнээс шалтгаалан өөр өөр дүн хэмжээ бүхий мөнгөн тэтгэмж авна. Одоогийн байдлаар хамгийн ихдээ 206,76 Польшийн мөнгөн дэвсгэрт (50 евро орчим) байна.

Нас барсан ахмад дайчны болон мөрдлөг хавчлагын золиос болсон хэлмэгдэгчдийн ар гэрийнхэнд олгох хөнгөлөлт, санхүүгийн дэмжлэг:

Өндөр насны тэтгэвэрт гарсан эсхүл тахир дутуугийн тэтгэмж авдаг, ахмад дайчин эсхүл мөрдлөг хавчлагын золиос бологсдын ар гэрийн хүнд Польшийн мөнгөний нэгжээр 196 (47 евро орчим) мөнгөн тэтгэмж өгөх ба, дотоодын галт тэрэг ба хот хоорондын үйлчилгээний автобусны үнэ тарифыг 51% бууруулж үйлчлэх эрх эдэлнэ.

Харин нас барсан ахмад дайчны ар гэрийн хүн гадаадад амьдардаг тохиолдолд Польшийн өндөр насны тэтгэвэр эсхүл тахир дутуугийн, эсхүл Европын Холбооны улсуудын лугаа адил хэмжээний тэтгэвэр олгоно.

5. БҮГД НАЙРАМДАХ БОЛГАР УЛС

Болгар улсад улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн иргэдийг цагаатгах, тэдэнд нөхөн олговор олгох асуудлыг 1991 онд батлагдсан Улс төрийн хэрэгт хэлмэгдсэн иргэнийг цагаатгах тухай /Political and Civil Vindication Act for individuals who have undergone Repressive action/⁸⁷ хуулиар зохицуулсан байна.

Тус хуулиар улс төрийн хэрэгт нийгмийн гарал, шашин шүтлэг, үзэл бодлоор нь ялгаварлан нийгэмд аюултай этгээд гэж тооцож улс төрийн хилс хэрэгт 1944 оны 09 дүгээр сарын 12-ноос 1989 оны 11 дүгээр сарын 10-ныг хүртэлх хугацаанд хууль бусаар холбогдуулж хэлмэгдсэн иргэдийг цагаатгаж нэр төрийг нь сэргээх, нэг удаагийн нөхөн олговор олгох харилцааг зохицуулжээ.

Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгч гэж дор дурдсан хүмүүс хамаарна:

1. 1944-1945 онд Ардын шүүхээс эрүүгийн гэмт хэрэгт хилсээр ял шийтгүүлсэн болон цаазлагдсан;
2. Ял шийтгүүлээгүй боловч хууль бусаар хилс хэргээр холбогдон баривчлагдаж хөдөлмөрийн лагерь бусад газар хоригдсон;
3. Тухайн үеийн захиргааны шийдвэрээр нутаг заагдсан, эд хөрөнгөө хураалгасан;
4. Ажил албан тушаал, дунд сургууль болон их, дээд сургуулиас хөөгдсөн;
5. Хэлмэгдэгчтэй хамаарал бүхий этгээд гэж хүчээр тулгасан;
6. Баривчлагдаж сураггүй алга болсон.

Улс төрийн хэрэгт хэлмэгдсэн иргэдийг цагаатгах, нөхөн олговор олгох

Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгах тухай хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгсдийн цагаатгах улсын төв комисс /Central Commission on Political and Civil Vindication/ нь 9 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй бөгөөд зөвлөлийн тэргүүнээр Сайд нарын зөвлөлийн гишүүн байна. Комиссын бүрэлдэхүүнд хөдөлмөр, нийгмийн хамгаалал, сангийн яамны сайд, хэлмэгдсэн иргэдийн төлөөлөл 5 гишүүнээс бүрдэнэ.

Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн гэж үзэж байгаа этгээд өөрөө буюу гэр бүлийн аль нэг гишүүн, хууль ёсны төлөөлөгч, Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгсдийг цагаатгах улсын төв комисс, түүний орон нутгийн салбарт гаргана.

Цагаатгах, нөхөн олговор олгох тухай гомдлыг сайд нарын зөвлөлөөс гомдол, саналыг үндэслэн журмын дагуу холбогдох хэргийг хэрэгсэхгүй болгож цагаатгах эсхүл ял шийтгүүлсэн нь тогтоогдоогүй бол гомдлыг хэрэгсэхгүй болгох шийдвэрийг аль нэгийг гаргана.

⁸⁷Political and Civil Vindication Act for individuals who have undergone Repressive action. www.proyectos.cchs.csic.es/

Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдэд олгох нөхөн олговрыг дор дурдсан этгээд нэхэмжлэх эрхтэй. Тухайлбал,

1944-1945 онд Ардын шүүхээс эрүүгийн гэмт хэрэгт хилсээр ял шийтгүүлсэн болон цаазлагдсан, ял шийтгүүлээгүй боловч хууль бусаар хилс хэргээр холбогдон баривчлагдаж хөдөлмөрийн лагерь бусад газар хоригдсон, тухайн үеийн захиргааны шийдвэрээр нутаг заагдсан, эд хөрөнгөө хураалгасан, ажил албан тушаал, дунд сургууль болон их, дээд сургуулиас хөөгдсөн; баривчлагдаж сураггүй алга болсон хэлмэгдэгч өөрөө эсхүл өөрөө нас барсан бол түүний эхнэр нөхөр, хууль ёсны асран хамгаалагч, хэлмэгдэгсдийн төрсөн эцэг, эх, ах, эгч, дүү, ач, зээд нэг удаа нөхөн олговор олгоно.

1944-1945 онд Ардын шүүхээс эрүүгийн гэмт хэрэгт хилсээр ял шийтгүүлж цаазын ялаар шийтгүүлсэн хэлмэгдэгчдийн гэр бүлийн гишүүдэд холбогдох хэргийг хэрэгсэхгүй болгож цагаатгах тухай тогтоол гаргаж, нэг удаа 60 мянган левийн нөхөн олговор олгоно.

Ял шийтгүүлээгүй боловч хууль бусаар хилс хэргээр холбогдон баривчлагдаж хөдөлмөрийн лагерь бусад газар хоригдсон хэлмэгдэгчид, хэрэв хэлмэгдэгч нас барсан бол түүний гэр бүлийн гишүүдэд сар бүр 1500 лев олгох бөгөөд нөхөн олговрын хэмжээ 50 мянган левээс хэтрэхгүй,

Тухайн үеийн захиргааны шийдвэрээр нутаг заагдсан, эд хөрөнгөө хураалгасан нэхэмжлэлийн бүрдүүлбэрээ хангасан хэлмэгдэгсдэд сар бүр 800 лев олгох бөгөөд нөхөн олговрын хэмжээ 20 мянган левээс хэтрэхгүй,

Ажил албан тушаал, сургууль болон их, дээд сургуулиас хөөгдсөн нэхэмжлэлийн бүрдүүлбэрээ хангасан хэлмэгдэгсдэд 10 мянган левийн нөхөн олговор нэг удаа олгоно.

Нэхэмжлэлийг бичгээр гаргах бөгөөд улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгч мөн болох нь хууль ёсоор тооцогдсон эрх бүхий байгууллагын шийдвэр, цагаатгагдсан үнэмлэх, нөхөн олговрыг авах эрхтэй бусад гэр бүлийн гишүүдийн бичиг баримт, нөхөн олговрыг ямар хэлбэрээр авах тухай харилцан тохиролцсоныг батлах баримтыг тус тус хавсаргана.

Нөхөн олговрыг олгох тухай шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсноос хойш 5 жилийн дотор бэлэн мөнгөөр олгох бөгөөд Сангийн яамны сайд тухайн жилийн батлагдсан төсвийн хүрээнд багтаан тухай бүр нөхөн олговор олгох хэмжээг тогтооно.

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- М.Ринчин. Цагаатгал ба хэлмэгдүүлэлт. УБ. 2005 он.
- Улс төрийн талаар хэлмэгдэгчдийг цагаатгах тэдэнд нөхөх олговор олгох тухай хууль. 1998 он.
- Repression of the communist regime in Poland. www.slideshare.net/OWTF/repression-of-the-communist-regime-in-poland
- The rights and privileges of Veterans and Victims of Oppression have been defined in the Act of January 24th, 1991 on war veterans and victims of war and postwar oppression, the major act serving as the base of Polish veteran law. www.udskior.gov.pl/
- Об утверждении Правил выплаты денежных компенсаций жертвам массовых политических репрессий. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P030000082>
- О реабилитации жертв массовых политических репрессий. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930002200>
- Political and Civil Vindication Act for individuals who have undergone Repressive action. www.proyectos.cchs.csic.es/
- ФЗ "О реабилитации жертв политических репрессий". <http://base.garant.ru>
- ФЗ "Об обжаловании в суд действий и решений, нарушающих права и свободы граждан". <http://base.garant.ru>
- "Положение о порядке возврата гражданам незаконно конфискованного, изъятого или вышедшего иным путем из владения в связи с политическими репрессиями имущества, возмещения его стоимости или выплаты денежной компенсации. www.zakonprost.ru
- Указ Президента РФ от 8 июня 1996 г. N 858 "О дополнительных мерах по реабилитации лиц, репрессированных в связи с участием в событиях в г. Новочеркасске в июне 1962 г.", Об организации деятельности органов прокуратуры по исполнению и надзору за исполнением настоящего Закона см. приказ Генеральной прокуратуры РФ от 5 февраля 2008 г. N 21. <http://base.garant.ru>